

Reformatiorische beginselen van het kerkrecht.

door drs. O. Mooiweer, Enschede.

Het is zeker in deze tijd goed om na te gaan wat de reformatiorische beginselen van het kerkrecht zijn. Aan de ene kant signaleren we sterke hiërarchische tendenzen, terwijl we anderzijds vaak als reactie daarop een bepaalde vorm van independentisme zich breed zien maken. Hoe ontkomen we zowel aan het ene als aan het andere gevaar? Dat is de vraag voor een gereformeerd mens, een vraag overigens die niet van vandaag of gisteren is. We zullen om de reformatiorische beginselen van *het kerkrecht* op het spoor te komen ons moeten verdiepen in *de kerkgeschiedenis*. De ontwikkeling van het kerkrecht hangt onlosmakelijk samen met wat er zoal in het verre en nabije verleden in de kerk gebeurd is. Nu zijn er vandaag plenty mensen, die malen om de geschiedenis. Het interesseert hen niet wat er is gaan omstaan in de gemeente van Christus de eeuwen door. Een a-historisch denken neemt hand over hand toe. Maar daardoor beneemt men zich de mogelijkheid van de geschiedenis te leren. Er is uiteraard een verband tussen *fata en data*. Maar wie de les der historie negeert is geëdoemd de historie te herhalen.

1. Rome / Reformatie / Maarten Luther.

Via Rome worden we gekonfronteerd met het zgn. papale stelsel van kerkregering. "Voor dit laatste was de Kerk één groot, zichtbaar, heilsinstituut voor heel de wereld met één liturgie, één belijdenis, één kerktaal, één centrale regering, aan het hoofd waarvan de paus staat - vandaar de term *papaal* -, de opvolger van Petrus, Christus' stedehouder op aarde. De clerus is in dit papale stelsel scherp onderscheiden van de gewone leken. De wijding tot het ambt drukt de priesters, die door het coelibaat tot op zekere hoogte losgemaakt worden uit het familieleven en het nationale leven, een *character indelibilis* in. De aldus hiërarchisch-clericaal geordende Kerk heeft principieel ook over de staat suprematie, want Rome hangt *de leer van de twee zwaarden* aan, d.w.z. laat het absolute gezag berusten bij Christus, die het toevertrouwd aan de paus. Deze opperkerkvorst draagt nu het wereldlijk gezag over aan de vorsten, het geestelijk gezag aan de clerus." (Haitjema).

De reformatie brak uit volle overtuiging met het genoemde Roomse stelsel. Maar wat kwam ervoor in de plaats? Luther verbrandde tegelijk met de pauselijke ban-dreigingsbul drie uitgaven van het *Corpus Iuris canonici* en nam zo in 1520 symbolisch afstand van het kanonieke recht. Maar viel nu in het vervolg de nadruk op het herontdekte priesterschap van de gelovigen en werd de modigheid van de bevrijde gemeente onderstreept en in praktijk gebracht? Dit laatste diende meer als kerkrechtelijk uitgangspunt voor het calvinisme dan voor het lutheranisme.

Het beginsel van Luthers nieuwe kerkrechtelijk denken openbaart zich al in één van de 95 stellingen, nl. stelling 62: "De ware schat der kerk is het hoogheilig evangelie van de heerlijkheid en de genade van God." Het komt dus aan op de verkondiging van het evangelie van Jezus Christus. Daarbij voegt zich de bediening van de sacramenten op de rechte wijze. Luther trekt hiervoor strakke lijnen: "Es ist Gottes 'Ordnung und Befehl', das der eine predigt und der andere hört."

Luther hield hieraan zo streng vast, dat als de HERE de reformatie niet bracht via de prediking van het evangelie, niets en niemand anders het vermag. En als God het ergens gedaan heeft, dient men het vervolg ook aan Hem over te laten. Niet *wij* houden Gods werk in stand, dat doet *Hij* nog altijd *Zelf*. "Sine vi, sed Verbo". Christus is volgens Luther wel Koning in de kerk, maar "Wortkönig". Dit beginsel verdient volle aandacht en dient als principe in alle tijden gehonoreerd te worden.

"Kerkrecht, kerkorde en kerkregering moeten de verkondiging van het evangelie bevorderen. Doen ze dit niet, dan heeft men zeer beslist te maken met fout kerkrecht, foute kerkorde en foute kerkregering. Want over de Wortkönig mag niemand en niets heersen." (Plomp). Luther heeft naar een vrije kerk gestreefd, vrij van staatskundige inmenging, vrij van de heerschappij van de massa- "Herr Omnes". Het innerlijke reglementeringsrecht van de kerk moet volgens Luther niet gedragen zijn door welke macht ook maar. Iedere potestas ecclesiastica wordt door hem afgewezen. De gedachte van de dienst moet alleenheersend zijn! Daaruit is het te verklaren, dat er weinig op het gebied van kerkrecht uit Luthers handen is gekomen. Hij beperkte zich zeker aanvankelijk tot het zogenaamde ius liturgicum en zorgde voor orden voor de bediening van doop en avondmaal en voor de huwelijksinzegening. Luther dacht er niet aan zijn kerk door uitbouw van details tot een societas perfecta te maken.

Toen Luther de degen kruiste met de fanatieke spiritualisten, kwam hij tot het ontwerp van de zgn. leer van de twee rijken, het rijk van God aan de linkerhand en het rijk van God aan de rechterhand. De leer van de twee regimenten gaat uit van de werkelijkheid van de ene Heer. Hij voorkwam daardoor, dat de eenheid van de christelijke existentie werd gebroken. "Toch is Luthers leer in de latere orthodoxie uitgangspunt geweest voor een ontwikkeling, waarbij aan de overheid door middel van het ambt van de "noodbisschop" een bevoegdheid werd toegekend, die haar in staat stelde als wereldlijke wetgever kerkelijke orden te ontwerpen en dwingend op te leggen. Het kerkelijk recht staat dan tegenover het goddelijke recht der genade en behoort als noodorde tot het natuurrecht." (van 't Spijker). Zo heeft toch het kanonieke recht zich genesteld in de evangelische kerk en dat wel met Luthers toestemming.

Toch moet er nog een reden worden genoemd waarom Luther meende te kunnen volstaan met een minimum aan kerkorde. Luther verwachtte het einde van deze bedeling op korte termijn. Hij koesterde apokalyptische gedachten. De vraag: wanneer komt de jongste dag, hield de Wittenberger reformator elke dag ernstig bezig en soms is hij er niet ver van af om een datum te noemen. Van zo iemand is op kerkrechtelijk en kerkordelijk gebied absoluut niet veel te verwachten. We moeten hieruit voor ons vandaag willen leren, dat we er met een bepaald idealisme in de kerk zonder meer niet komen. Het is prachtig als we poneren, dat het Woord het zal doen en op de keper beschouwd is dat ook zo, maar dat sluit de opdracht niet uit alert te zijn in verband met de infiltratie van allerlei wereldse invloeden, die doen voorkomen - zonder dat men dat natuurlijk ooit zegt - dat de kerk van een mens of van verschillende mensen is in plaats van DE MENS, Jezus Christus, Gods Zoon, door Wie de Vader alle dingen in zijn gemeente en in de wereld regeert.

2. Martin Bucer.

Het is interessant om ook - al is het slechts beperkt - aandacht te besteden aan de reformator van Straatsburg, Martin Bucer. Deze figuur is met name door de publikatie van verschillende geschriften van de hand van prof. dr. W. van 't Spijker voor het voetlicht gehaald.

Op 29 maart 1524 werd Bucer tot predikant gekozen. In de ontwikkeling van zijn kerkrechtelijke visie is uiteraard zijn kijk op de kerk als gemeente van Christus bepalend te noemen. Bucer geeft een prachtige definitie van de kerk in zijn geschrift: "Von der waren Seelsorge": "De kerk van Christus is de vergadering en gemeente van hen, die in Christus onze Here door zijn Geest en Woord zo uit de wereld verzameld en verenig zijn, dat zij één lichaam zijn en leden onder elkander, aan wie een ieder zijn eigen ambt en werk heeft tot bevordering van het gehele lichaam en van alle leden." *Dit is geen statische, maar een dynamisch 'kerkbegrip'*. Bucer trekt de lijn van de gemeenschapsgedachte konsekwent door als hij de kerk nader betitelt als een goddelijke en daarom ook meest volkomen

vriendschappelijke en getrouwe broederschap, gemeenschap en eenheid. In zijn pastorale hoofdwerk stelt hij, dat de kerk een pneumatische Christocratie is: Christus Zelf oefent daar zijn regiment uit door zijn Geest, want de Here is in zijn kerk nimmer absent, maar permanent aanwezig. De gedachte van de presentia realis kennen we vooral uit de avondmaalstheologie. Bucer past haar toe op de kerk als lichaam van Christus. (van 't Spijker). In de relatie tot Christus gezien, beschouwt Bucer de gemeente als een monarchie. Bij de Heer berust ahleen de hele kerkelijke macht, omdat Hij alle dingen in al zijn leden werkt. Samen met de gemeente zullen de ambtsdragers onder het gezag van het Woord buigen. De ambtsdrager mag niet op zijn strepen staan. Wie belijdt "met het Woord des Heren gevangen" te zijn, zal elke vorm van zelfverbeelding uit zijn leven weren.

Het geldt niet automatisch: Vox populi vox Dei. Als de ambtsdragers hun gezag uitoefenen zijn ze geen marionetten in het poppentheater van het volk, maar waardige dienaren van Christus in het midden van de gemeente. Die gemeente is het volk van Christus. "Vanwege het Woord van Christus is het ambt der kerk in staat een gezaghebbende correctie aan te brengen in zienswijze en gedrag van de gemeente. Maar vanwege datzelfde Woord mag de enkeling bij afwijking de ambtsdrager onder correctie stellen. Het wonder is, dat bij voorbaat ambt en gemeente bereid zullen zijn zich te laten leren door het Woord en de Geest van Christus." (van 't Spijker). Bucer had een scherp oog voor de functie van de gemeente. Het pastoraat is verbonden met de orde der kerk. Daarom heeft ook de kerkelijke tucht een pastorale inhoud. In het midden van de gemeente zoekt men het heil van de enkeling. *Kerkelijke orde is zielszorg*. Dat betekent dus, dat zo gezien de kerkelijke orde de enkeling in de gemeente niet zal dooddrukken. Als dat wel gebeurt, staat de kerkelijke orde niet meer in dienst van de opbouw, de geestelijke wasdom van de gemeente van Christus. Wil men het kerkelijk recht leren kennen, aldus Bucer, dan heeft men zich voor alle dingen aan de volgende drie regels te houden: iedere gemeente is *een civitas dei, een respublica van het koninkrijk der hemelen, een Lichaam en Bruid van Christus*. Bij alle voorschriften, die in de kerk mogen gelden volgens onderlinge afspraak, mag de proklamatie van het Koningschap van Christus nooit in de schaduw komen te staan. Het drieduidig ambtsaspect van de Christus wordt door Bucer duidelijk verdisconteerd. Christus is niet de Nieuwe Wetgever, Hij is wel de nieuwe Leraar, die een nieuw gebod, dat der liefde geeft. Hij is voorts de enige Hogepriester, wiens leven staat in het teken van het permanente offer. Hij is tot slot de eeuwige Koning, die de kerk regeert. *Op dat koningschap van Christus gaat Bucer in zijn theologische ontwikkeling steeds meer het aksent leggen*. In navolging van Augustinus betitelt Bucer de kerk als het Koninkrijk van Christus. Hij denkt dan daarbij ook aan de kerk als georganiseerd instituut. Juist als zodanig is zij de werkplaats van de Heilige Geest. Daar is het regiment van Christus realiteit geworden. Hier stuiten we op een duidelijk onderscheid met Luther. "Hij gaat verder dan de laatste door te stellen, dat het Koninkrijk van Christus wel degelijk zich verbindt met menselijke instellingen. De Geest neemt de instituten in dienst." (van 't Spijker). Bucer heeft vooral naar voren gebracht, dat elke willekeurige kerk van Christus de totale Christus heeft en met Hem alles wat door de Vader ons met Hem geschonken is. *Daarin ligt de bron van het kerkelijke recht en het kerkelijk gezag*. Dat gezag is opus et donum Christi - werk en geschenk van Christus Zelf. Hij geeft ambtsdragers (Efeziërs 4). Hij bindt door de kracht van zijn Heilige Geest de gelovigen samen in de dienst aan Hem en aan elkaar (Handelingen 2). Krachtens de genade komt het tot een nieuw leven. Het kerkelijk recht is ordenend recht. Het is als goddelijk recht het recht der genade.

3. Johannes Calvijn.

In zijn ecclesiologie en zijn beschouwing van de inrichting van de kerk blijkt Calvijn o.a. leerling te zijn van Martin Bucer. De hervormer zette zijn kerkordelijke denkbeelden voor het eerst uiteen in zijn Institutie (1536). Dit onderwijs van Calvijn is beheersend geweest voor de gereformeerden van het eerste uur en van latere eeuwen. Calvijn schreef o.a.: "In de kerk moet met zeer veel ijver gezorgd worden voor hetgeen Paulus beveelt in I Kor. 14: 40. Er is in de zeden der mensen zo groot verschil en in de gemoederen zo grote verscheidenheid en in de oordelen en inzichten zo grote strijd, dat geen regeringsinrichting sterk genoeg is, wanneer zij niet door vaste wetten geregeld is en er kan geen gebruik in stand blijven zonder een bepaalde vastgestelde vorm. Neem deze wetten weg en de kerken worden beroofd van hun zenuwen en geheel misvormd en verstrooid" (IV, X, 27). "Onder wetten verstaat Calvijn bepaalde regelingen, die echter, zo zegt hij met nadruk, nimmer godsdienstige betekenis mogen krijgen als bij Rome. We verdienen er op zichzelf niets mee bij de Here. Het gaat daarbij alleen om de vrede en de eenheid van de kerk en om het verhinderen van alle willekeur en persoonlijke heerschappij. ... Het gaat dus in de kerkorde niet om een formele zaak, om allerlei regels en bepalingen, die mensen hebben uitgevonden en waaraan je je nu eenmaal hebt te houden en die doel zijn in zichzelf! ... Kerkrecht is het recht van Christus. Het is ook het recht van de gemeente: zij heeft van Christus het recht ontvangen tegenover de staat, tegenover menselijke heerschappij, ook in kerkelijk gewaad. Ze heeft recht om bij het Woord bewaard te blijven." (G. Janssen). We zien, dat Calvijn zelf verwijst naar I Cor. 14: 40: "Laat alles betamelijk en in goede orde geschieden." Hierop zinspeelt de D.K.O. in artikel 1 als gesteld wordt: "Om goede orde in de gemeente van Christus te onderhouden, zijn daarvoor nodig: de diensten, samenkomsten, opzicht der leer, sacramenten en ceremoniën en christelijke straf; waarvan hierna ordelijk zal gehandeld worden." Niemand kan ontkennen, dat de genoemde tekst in de eerste plaats betrekking heeft op de situatie van de plaatselijke gemeente te Corinthe in de dagen van de apostel Paulus. Wanneer deze tekst dan ook voor een bredere samenleving van kerken in geding wordt gebracht is het nergens de bedoeling daaraan een hele K.O. op te hangen of een complete KO daaruit af te lezen. Men heeft daarmee alleen *het doel* van een kerkorde willen aangeven. Het is voorts opvallend, dat Paulus *alle gemeenten* ten voorbeeld stelt aan die van Corinthe (I Cor. 14:34). Juist in dat verband spreekt hij van vrede en goede orde en waarschuwt hij tegen wanorde. Calvijn zag zich bij zijn komst in Genève in 1536 geplaatst voor de taak om de kerkelijke tucht te herstellen. "Ieder ging maar naar het avondmaal ofschoon het geloof van velen hem van een twijfelachtig gehalte, ja zelfs buitengewoon suspect voorkwam" (Plomp). Dinsdag 16 januari 1537 boden de predikanten van Genève aan de Kleine Raad een memorandum aan waarin zij in een aantal 'articles' uiteenzetten op welke punten verdere reformatie van de kerk van Genève door hen noodzakelijk geacht werd. Hierin werd - de invloed van Calvijn is duidelijk merkbaar - gepleit voor een frekwente viering van het Heilig Avondmaal waarbij dus de tuchttoefening binnen het blikveld komt. Het tweede onderwerp betrof de kerkzang, het derde het onderwijs in de leer aan de jeugd en het laatste de huwelijkswetgeving. De Articles werden met een enkele wijziging door de Kleine Raad en de Raad der Tweehonderd aangenomen. Toen Calvijn op dinsdag 13 september 1541 uit zijn verbanning in Genève terugkeerde vroeg hij op dezelfde dag nog om een concept-kerkord. Dit resulteerde in de zgn. Ordonnances Ecclésiastiques van 1541. Daarin werden resp. de ambtsopdracht en de benoemingsprocedure van predikanten en ouderlingen nader omschreven. Ook werden er regels gegeven voor de tucht over leer en leven. Twintig jaren later werd de gereviseerde tekst van de Ordonnances goedgekeurd. Aan de bestaande tekst werd niet zo heel veel veranderd. Wel werd er al-

lerlei nieuw materiaal aan toegevoegd. Het draaide daarbij met name om de formulieren voor de door de predikanten en ouderlingen af te leggen eden.

Calvijn heeft meer dan een man als Luther oog gehad voor de kerk als gemeenschap van broeders en zusters. Het ware gezicht van de kerk kon volgens hem op aarde door Gods genade al zichtbaar worden gemaakt via de zuivere doctrina en disciplina. "Voorts: Calvijn dacht evenals Luther eschatologisch, maar veel minder apocalyptisch. Er is bij hem meer ruimte voor groei en opbouw van de kerk in de geschiedenis. Dit alles maakte voor Calvijn kerkorde tot een urgenter zaak dan ze bij Luther worden kon" (Plomp). Natuurlijk wist Calvijn ook wel, dat niet alle regels binnen de kerk rechtstreeks uit Gods Woord zijn af te leiden. Wat dat betreft is er souplesse in de hantering nodig. Alleen wat de zaken van het kerkelijk ambt en van de kerkelijke tucht betreft wilde Calvijn van geen wijken weten. Dat had de Here voorgeschreven in zijn Woord. En niemand mag de man van Genève hier één of andere vorm van biblicisme verwijten. Maar aangezien Calvijn als doelstelling van de kerkorde de opbouw van de gemeente voor ogen hield poneerde hij de veranderlijkheid van de kerkorde zonder iets af te kalven van de noodzakelijkheid van de kerkorde. Men moet zich aan de kerkorde houden, maar de kerkorde spreekt niet het slotwoord. Het gaat om het gestalte geven aan de gemeente in deze wereld en met name in de tijd, waarin de gemeente van Christus verkeert. De KO is geen konfessie wat er ook via de KO voor het leven en samenleven der kerken mag worden beleden. Trouwens ook de konfessie is en blijft appel-label aan de Schriften, laat staan een kerkorde.

4. Wesel en Emden.

Door de contra-reformatie, die de R.K. kerk ontketende in Nederland, moesten velen de wijk nemen en elders vluchtelingengemeenten vormen. Emigrantengemeenten werden o.a. gesticht in Londen, Emden, Wesel, Frankfort en de Paltz. De eerste kerkvergadering, die buiten het bereik van de Bloedraad werd gehouden en waar zaken voor het kerkelijk leven werden geregeld, werd in 1568 te Wesel gehouden. Van de achtergrond en de voorbereiding van deze kerkvergadering weten wij weinig, omdat alleen het originele handschrift van de besluiten en de lijst van hen, die deze vergadering bijwoonden, ons is overgeleverd. "Deze vergadering ging de geschiedenis in onder de naam Convent van Wesel (1568). Men noemde ze convent, niet synode, omdat elke aanduiding van kerkelijke afvaardiging in de Acta ontbreekt. Het is de vraag of dit voldoende is om deze vergadering elk kerkelijk gezag te ontzeggen. Het is nauwelijks denkbaar, dat de ruim zestig ondertekenaars alleen maar particulier waren samengekomen. Zij spreken in hun besluiten in ieder geval met gezag en handelen daarin over zaken als de positie van de dienaren des Woords, van de ouderlingen en diakenen, de kerkelijke vergaderingen en het huwelijk." (Bremmer). De opgestelde artikelen tonen aan dat de 'Ordonnances ecclésiastiques' van Calvijn o.a. als model hebben gediend. Wij kunnen een oecumenische trek aan deze eerste kerkvergadering niet ontzeggen. Men was bedacht op het welzijn van de gemeenten in en buiten het vaderland. "Op dit convent heeft men inderdaad bedoeld een bepaalde regeling tot stand te brengen voor het kerkelijk leven, waaraan alle gemeenten zich, zij het niet formaliter, dan toch realiter, gebonden zouden weten en waardoor haar eenheid zich duidelijk moest manifesteren. Men beperkte zich daarbij in hoofdzaak tot die aangelegenheden, welke betrekking hadden op de toestanden en verhoudingen in de plaatselijke kerken. De nadere regeling van zaken voor het kerkverband dat noodzakelijk werd geacht en waarvoor ook wel enige lijnen uitgestippeld werden, bleef voorbehouden aan een mettertijd samen te komen synode." (Nauta). In 1571 kwam de eerste synode te Emden in Oost-Friesland samen. Het getuigt van geloofsmoed, dat de vaders ondanks de bezetting van Nederland de organisatie der kerk regelden. Onze vaders

erkenden hierdoor ook een kerkverband en gingen van het standpunt uit, dat een kerk zich niet van de andere kerken mag afsluiten. De Nederlandse Geloofsbelijdenis werd als gemeenschappelijke belijdenis aanvaard en de kerken werden daaraan gebonden. Als leerboek werd ook de Catechismus van Heidelberg erkend. Petrus Dathenus, die in de Paltz als vluchteling had vertoefd, vertaalde deze catechismus in het Nederlands. Door de aanvaarding van de Nederlandse Geloofsbelijdenis had men de presbyteriale kerkregering als Schriftuurlijk erkend en aanvaard. De principiële basis voor de kerkregering en het kerkelijk leven en - samenleven hoefde niet meer in Emden te worden gelegd. Ze was reeds in de konfessie te vinden. Zie bijv. de artikelen 30 t/m 32 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis. We denken aan die zinsnede uit art. 31 NGB: "Wat de dienaren des Woords betreft, zij hebben, op welke plaats zij ook zijn, gelijke macht en gezag, daar zij allen dienaren van Jezus Christus zijn, de enige en algemene Bisschop en het enige Hoofd der Kerk".

Verder vinden wij de aanzet tot een kerkorde in art. 32 NGB, waar gehandeld wordt over de orde en de tucht van de kerk: "Wij geloven intussen, hoewel het nuttig en goed is, dat de regeerders van de Kerk onderling een bepaalde orde instellen en handhaven om het lichaam van de Kerk in stand te houden, dat zij zich er niettemin wel voor moeten wachten af te wijken van wat Christus, onze enige Meester, ons geboden heeft. En daarom verwerpen wij alle menselijke bedenksels en alle wetten, die men zou willen invoeren om God te dienen en daardoor de gewetens te binden en te dwingen, op welke wijze dan ook. Wij aanvaardden dus alleen wat dienstig is om eendracht en eenheid te bevorderen en te bewaren en alles te onderhouden (aldus de Dordtse tekst; de oorspronkelijke luidde: *allen te houden*) in de gehoorzaamheid aan God: en hiertoe is vereist de excommunicatie of ban, die volgens Gods Woord plaats heeft met hetgeen daaruit volgt."

Als we de kerkorde van Emden bezien ontdekken we, dat ze een *anti-hiërarchisch* en *anti-independentistisch* karakter draagt. De gemeenten zijn als openbaringen en representaties van het volk Gods in het algemeen, aan elkaar gelijkwaardig. Dat laat de Schrift ons duidelijk zien (zie I Cor. 16:1; Gal. 1:2; I Thess. 2: 14). Het anti-hiërarchische komt uit in artikel 1 (art 85 DKO): "Geen kerk zal over andere (kerken), geen dienaar over (andere) dienaren, geen ouderling over (andere) ouderlingen, geen diaken over (andere) diakenen voorrang of heerschappij uitoefenen, maar veeleer zal ieder zich wachten voor alle verdenking daarvan en gelegenheid daartoe." Deze bepaling kan de hoeksteen van het gereformeerde kerkrecht worden genoemd (Hovius). Het laatste artikel luidt als volgt: "Deze artikelen, welke betrekking hebben op de wettige orde der kerk, zijn met *algemeen goedvinden* vastgesteld, in dier voege, dat ze, als het belang van de kerken iets anders zou vereisen, gewijzigd, vermeerderd of verminderd kunnen en moeten worden. Nochtans zal het geen enkele afzonderlijke kerk vrijstaan dit te doen. Alle kerken zullen zich juist toeleggen op de onderhousing ervan, totdat door een synode anders verordend wordt". Hieruit blijkt overduidelijk een anti-independentistische tendens.

"De kerkorde van Emden is *presbyteriaal*: de leiding van de lokale kerk berust niet bij één ambtsdrager, maar bij een college, samengesteld uit verschillende ambtsdragers: het consistorium, de kerkeraad. Ze is tegelijk *synodaal*: de lokale kerken moeten samenleven en -werken; dit maakt nog andere vergaderingen nodig: die van de classis, de provinciale en de generale synode." (Plomp). Van dwang is geen sprake geweest. Men heeft de kerkorde zichzelf gegeven en zich vrijwillig daarmee akkoord verklaard (*Mutuo consensu*).

Emden had ook niet de bedoeling een soort wetboek te maken en aan de kerken op te leggen. Het beginsel der vrijheid is een schriftuurlijk principe, al bestaat altijd het gevaar dat men ermee aan de haal gaat en de vrijheid omdoopt tot losbandigheid en ongebondenheid. Een uiterst strakke uniformering verwekt spanningen en tast de vrijheid van de plaatselijke kerk aan. Maar dan zal er wel veel wijsheid betracht moeten worden in

de manier waarop men aan de plaatselijke zelfstandigheid vorm en gestalte geeft. Het rekening houden met de zusterkerken is eveneens een bijbels beginsel, omdat we *samen* als gelovigen één lichaam zijn waarvan Christus het enige, absolute en onvervangbare Hoofd is. (Ef. 1:22v; 4: 4, 12,13-16).

We zijn ons bewust, dat we heel wat dingen die van belang zijn bij het doordenken van de principia van het kerkrecht, hebben laten liggen. Wij willen daaraan graag aan het begin van de volgende cursus nader aandacht besteden en zo de schijnwerper richten o.a. op de meer recente historie van de vrijmaking en de kerkelijke strijd in de zestiger en zeventiger jaren. Wat is de zin van de DKO en de betekenis van het nieuwe akkoord van kerkelijk samenleven onder ons, dat waarschijnlijk door de Landelijke Vergadering te Breukelen 1981 definitief zal worden aangenomen en vastgesteld? Intussen hopen wij met dit stuk verschillende reformatorische beginselen van het kerkrecht te hebben belicht en toegelicht!

Enschede, maart 1981.

O. Mooiweer.

Geraadpleegde literatuur.

- Bremmer, R.H. *Uit de geboortegeschiedenis van de Gereformeerde Kerken in Nederland.* 's Gravenhage, 1977.
- Haitjema, Th.L. 'Het kerkrecht', in de bundel *Inleiding tot de theologische studie.* Groningen etc., 1946.
- Hovius, J. *Notities betreffende de Synode te Emden, 1571, en haar artikelen.* Kampen, 1972.
- Janssen, G. Twee artikelen 'Om de goede orde' in *Kerkblad voor Nederlands gereformeerde kerken in de provincies Gelderland en Overijssel.* februari 1981.
- Kok, J. en C. van der Waal. *Van strijd en zegepraal.* Goes, 1958³.
- Nauta, D. *Opera Minora.* Kampen, 1961.
- Plomp, J. *Beginnelsen van reformatorisch kerkrecht.* Kampen, 1967.
- id. *De kerkelijke tucht bij Calvijn.* Kampen, 1969.
- id. 'De kerkorde van Emden' in de bundel *De synode van Emden 1571-1971.* Kampen, 1971.
- Spijker, W. van 't. *De actualiteit van Martin Bucers ambtsopvatting.* 's Gravenhage, 1971.
- id. *Goddelijk recht en kerkelijke orde bij Martin Bucer.* Kampen, 1972.